

Varken byggnad eller gata
- passager i Prag

Lotta Edlund

Passager i Prag

I de centrala delarna av Prag finns ett tätt nätverk av invändiga passager och arkader, som skapar ett separat system av genvägar parallellt med stadens gator. Genom dessa passager kan man ta sig långa sträckor utan att befinna sig utomhus.

Det som verkligen fängslade mig med passager var deras roll i stadsbilden och den interiöra arkitekturen dessa offentliga rum har. Till skillnad från gatuummet är de allra flesta interiöra rum varken öppna eller tillgängliga för allmänheten. Offentliga byggnader som ska vara öppna för alla har vanligtvis vissa restriktioner, till exempel tid på dygnet när byggnaden får användas. Detta gäller förstås även för passager då ägaren av byggnaden själv kan välja hur och av vem dessa rum ska brukas. Men i Prag har passagen blivit publika mötesplatser och en självklar del av gatunätverket och används flitigt av invånarna, inte minst för att slippa undan den stora mängden turister eller för att ta skydd från både hetta och kyla. Och det var just detta som intresserade mig, mellanrummet, då en passage/ arkad varken är en byggnad eller gata.

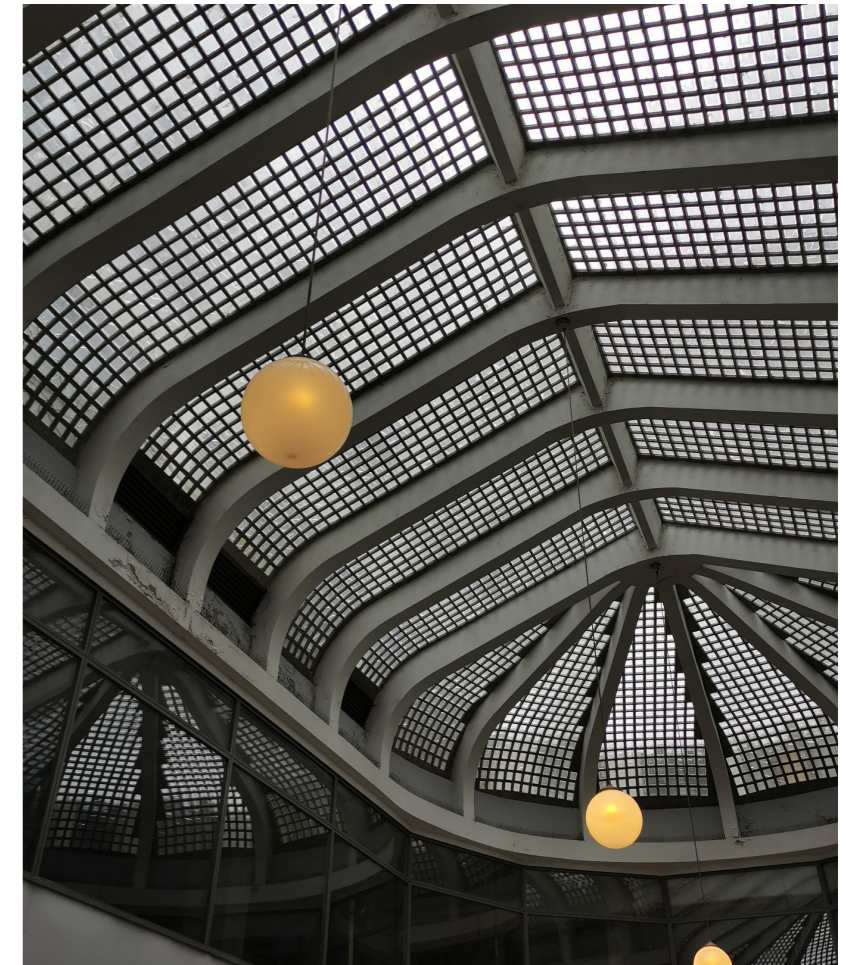
Under min resa till Tjeckien har jag besökt och studerat några av dessa passager samt några andra byggnader och städer som intresserat mig runt om i landet. Under mina dagar i Prag besökte jag till en början ett tiotal passager men valde sedan att fokusera på fem passager som alla ligger nära eller i direkt anslutning till varandra.

En arkad är en serie bågar som stöder en vägg eller ett tak och passage är en smal väg eller korridor avsedd för gångtrafik, som leder från en plats till en annan. Arkader har vanligtvis en dekorativ funktion och en plats för uppehålle. Till skillnad från arkader är passager inte nödvändigtvis dekorativa strukturer utan snarare en praktisk och effektiv lösning för att förflytta sig mellan olika platser. I den här texten använder jag båda begreppen beroende på utformningen av passagen/ arkaden då jag anser att vissa av Prags passager/ arkader faller in under båda beskrivningarna.

De flesta passager finns i stadsdelen Nové Město och byggdes under första halvan av 1900-talet. Syftet med passagen var att skapa genvägar för leverans av varor samt att de invändiga passagerna även ökade ytan för butiker och skyltfönster i gatunivå. Många av dessa platser blev en social och kulturell mötesplats och den högt utsmyckade och samtidigt funktionella arkitekturen fick folk att spendera långa stunder i arkaderna. I många arkader finns, eller har funnits, både bio och teater och arkaderna har då utnyttjats av gäster som en livfull foajé. Idén med att få folk att spendera lång tid i arkaderna känns som en föregångare till IKEAs konsumtionsfilosofi, en mätt kund tenderar att spendera längre tid inne på köpcentret och handlar därför mer, här kunde besökaren äta, handla, umgås och uppleva kultur.

Under den kommunistiska perioden stängdes många passager ner eftersom den livsstil som frodades där inte överensstämde med det kommunistiska idealet. När samtliga byggnader förstatligades, förlorades även intresset för det stadsrum som fokuserade på shopping och nöjen, vilket ledde till att många av dessa passager försumrades och förföll på grund av bristande eller obefintlig förvaltning. Efter den kommunistiska eran återöppnades passagerna och fungerar nu återigen som självklara mötesplatser i staden. Tyvärr är dock många av stadens passager fortfarande i dåligt skick och har inte återhämtat sig från försummelsen.

Passagerna jag valde att studera närmre ligger alla i nära anslutning till varandra och man kan ta sig parallellt längs med hela Vaclavplatsen genom att nästan bara använda dessa passager. Alfa passagen som ligger i U Stýblů palatset går mellan Vaclavplatsen och Franciskan trädgården och ritades av arkitekterna Jan Jarolím och Ludvík. Byggnaden färdigställdes 1927 och fungerade då som ett multifunktionshus som huserade bland annat bostäder, kontor, ateljéer, café, bio butikslokaler och teater. Passagen är rätt kort och det mest unika för Alfapassagen är mittenpartiet med en takkonstruktion av betongglas som släpper in dagsljus både till passagen på bottenplan och till cafét som låg en våning upp. Vid öppnandet ska cafét ha haft en kapacitet för över 1000 sittande gäster samtidigt. I byggnaden ska en större renovering ha påbörjats, men på grund av dålig ekonomi färdigställdes aldrig byggnaden. Ovanvåningarna är idag helt tomma med bara en naken betongstomme, på bottenvåningen och i passagen ser det inte ut som att några större renoveringar har gjorts alls.

Att få in dagsljus via takfönster är mer regel än undantag i Prag, och det utformas ofta med antingen betongglas eller annat opakt glas. Utformningen har oftast gjorts så, därför att man då får in dagsljus i den publika delen av byggnaden men bostäder eller kontor på våningarna ovanför upplevs fortsatt som privata trots att det kryllar av människor på bottenplan av byggnaden.

Runt hörnet, också i anslutning till trädgården finns nästa passage, Světozor-passagen. Arkitekten Karel Fišerové ritade passagen som stod klar 1947 och då knöts ihop med befintlig bebyggelse på tomten. Arkaden består främst av ett stort öppet rum med butiker i två plan, butikerna på ovanvåningen nås via en balkong ovanför passagen. Ovanför ingången från trädgården finns ett stort färgglatt glasparti som egentligen bara är en reklamskylt för den tjeckiska radiokanalen Tesla men när solen lyser in genom fönstret så förvandlades hela atmosfären i rummet då alla färger i fönstret reflekteras in i arkaden.

Světozor-passagen är belamrad med både reklam och butiksskyltar och utöver den integrerade reklamskylten är det lätt att bara fokusera på det. Det såg dock ut som att en del av den ursprungliga inredningen fanns bevarad, och dessutom i helt okej skick, som till exempel den subtila stålkonstruktionen i det välvda taket, vissa ljusarmaturer och skyltfönster.

Både Alfa- och Světozor-passagen stängde under kvällen eftersom all verksamhet endast var öppen dagtid

När man kommer ut genom Světozor-passagen behöver man bara korsa gatan för att komma till nästa, Lucerna-passagen och Dům U Nováků-passagen som tillsammans sträcker sig genom ett helt kvarter. Jag upplevde Lucerna som betydligt mer levande än Dům U Nováků och det tror jag både beror på hur de används och arkitekturen, Lucerna känns mer som en arkad medan Dům U Nováků trots sina butiker främst används som en passage. I den sistnämnda har även takfönstren, som tidigare varit betongglas, täckts för att lösa problemet med läckaget dödar dock tyvärr helt känslan av en plats man vill befinna sig på, och blir i stället bara en korridor att passera igenom.

Byggnaderna är byggda mellan 1907 och 1921 och är en blandning av modernistiska influenser och art nouveau. Visionen bakom bygget var att människor skulle kunna leva ett komplett liv inuti byggnaden utan att behöva lämna den. Därför inkluderade den allt som kan behövas för en bekväm tillvaro: bostäder, arbetsplatser, mataffär, bio, teater, festlokaler, restauranger och caféer. Dessutom var den banbrytande på flera sätt – inte bara som Prags första byggnad i armerad betong, utan också som den första med en passage. Sedd från utsidan avslöjar byggnaden inte sitt vänliga inre, det är dolt och man måste känna till platsen för att hitta dit. Men inne i byggnaden öppnar sig en stor arkad upp och knyter samman flera passager som sträcker sig som ett nätverk över hela kvarteret. Arkaden har en hög detaljrikedom och fina materialval som tydligt inspirerats av art nouveau och varenda millimeter av interiören är på något sätt utsmyckad.

I motsats till många andra passager är Lucerna-passagen i gott skick och används av olika verksamheter nästan dygnet runt, när nattklubben stänger öppnar bageriet upp och sedan fortsätter det med nya verksamheter under dagen. Den här arkaden tror jag är den som bäst speglar hur passagen var tänkta att användas när de byggdes.

Den sista passagen når man genom att bara korsa följande gata. Byggnaden är ritad av den tjeckiska arkitekten Evžen Rosenberg 1938 och ersatte då en annan byggnad på platsen från 1381. Totalt består byggnaden av fyra huskroppar som samtliga är hoplänkade av en passage i bottenvåningen som kallas Štěpánská passagen. Likt många andra passager i Prag inhyser även denna kommersiella ytor och på ovanvåningarna finns bostäder.

Det finns många fina detaljer och materialval som gjorts i passagen, väggarna är täckta med marmor, längs med hela passagen finns ljusinsläpp i taket samt att övriga detaljer som dörr och fönsterkarmar är utformade i rostfritt stål. Det ser ut som att inga större renoveringar har gjorts och därför är mycket av materialvalen original, men, i väldigt dåligt skick.

Ve Smečkáč, gatan man når genom att passera genom passagen beskrivs ibland som Prags inofficiella red light district och har tidigare varit ett stökigt område som många i Prag bor undviker. Jag tror att detta är en av anledningarna till att just den här passagen, som egentligen har många bra kvaliteter, har förvanskats totalt, men det känns som att byggnaden, och områdets rykte håller på att förändras. Ut mot Štěpánská gatan finns i dag en restaurang som anammat den funktionalistiska stilen och som använder den gamla simbassängen i källaren som dansgolv. Utanför restaurangen finns också byggnadens kanske mest anmärkningsvärda skyltfönster, som en fristående volym med rundade glasparterier.

Precis som Lucerna är den här passagen tillgänglig dygnet runt men skillnaden är att denna används som entré till trapphusen och de bostäder som finns på ovanvåningarna och inte för annan verksamhet. Den är dock låst från Ve Smečkáč, det vill säga red light district, under natten.

Tillgängligheten varierar, där vissa passager stängs ner nattetid medan till exempel Lucerna som ser ut att ha människor rörelse under nästan alla av dygnets timmar. Och det är väl just detta, som skiljer Prags arkader från ett vanligt shoppingcentrum, ensyftesbyggnader eller gatan, dessa fungerar som en koncentrerad mittpunkt i byggnader och med gatan för flera funktioner.

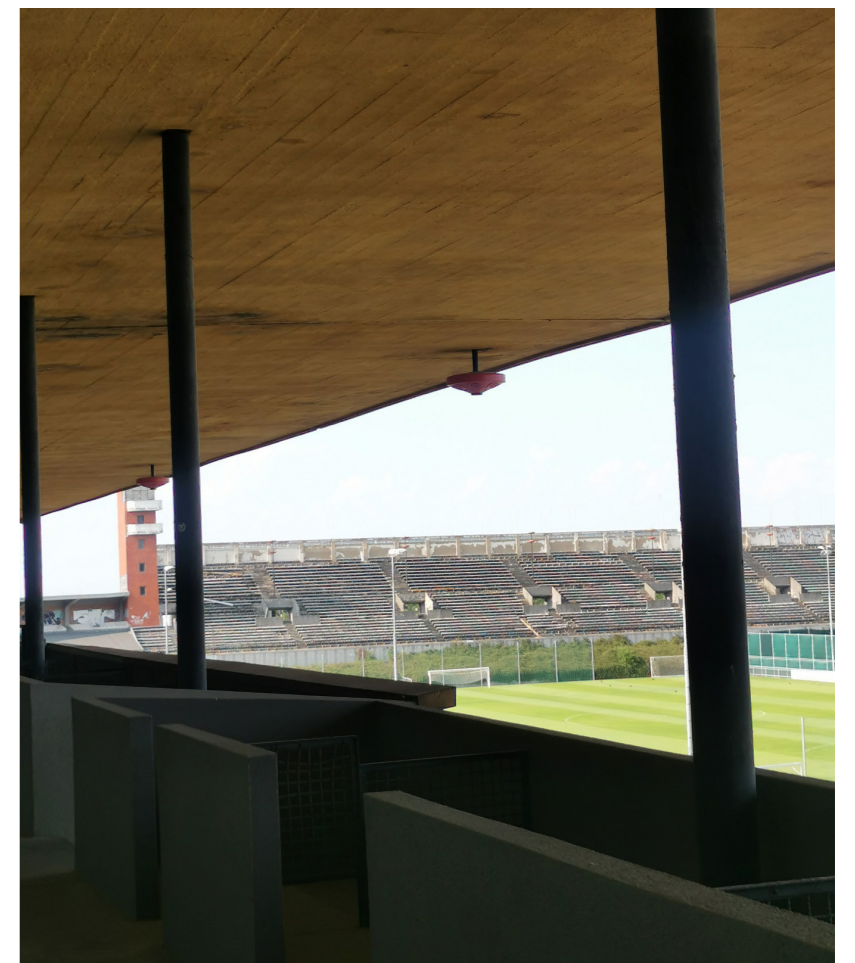
Och de problem som oftast kopplas ihop med publika interiöra rum, som att obehöriga använder utrymmet för att till exempel sova i, beror väl egentligen inte på dålig arkitektur, utan samhället som sviker på andra plan.

Övriga resor i Tjeckien

Under min vår i Tjeckien gjorde jag även lite andra studieresor och besök för att upptäcka och lära mig mer om Tjeckiens arkitektur och historia. I Prag finns en några objekt ritade av Adolf Loos, bland annat Villa Muller som byggdes mellan 1929 och 1930. I samtliga projekt som han ritade var det förbjudet att ta bilder inifrån, vilket är väldigt synd eftersom han också har en uttalad idé om utsidan av byggnaden inte behöver berätta något utan att det är interiören som är arkitekturen. Å andra tycker jag nog att bilder inifrån inte heller beskriver komplexiteten av byggnaden och hans raumplan teori. Villa Muller måste upplevas fysiskt på plats. Loos har även ritat Villa Winternitz i Prag som blev den sista byggnaden Loos ritade innan sin bortgång. Det finns massor med likheter mellan Villa Muller och Winternitz och båda projekten visar på en väl genomarbetad raumplan. Det stora sällskapsrummet som i båda byggnaderna är dolda från entrén och nås via en krökt trång trappa med låg takhöjd är ett exempel på i princip samma lösning men i två byggnader. Inte så långt ifrån Villa Muller finns en Villa Rothmayer ritad av den tjeckiska arkitekten Otto Rothmayer. Utöver närheten och vissa likheter i fasaden finns knappt några likheter. Rothmayer inspirerades av arkitektur från medelhavet, och huskroppen består av en rektangel i två plan samt en utanpåliggande cylinder för spiraltrappan. Arkitekturen beskrevs som en kombination av asketisk klassicism och inhemsk folklig arkitektur.

En annan byggnad som jag tyckte var värd ett besök är Strahov Stadion som tidigare varit världens största stadion och som byggdes under den kommunistiska perioden för synkroniserad dans. Läktarna är inte, med dagens mått mätta, speciellt stora men golvytan motsvarar 9 fullstora fotbollsplaner som under den kommunismen fylldes med stora folkmängder som tillsammans gjorde synkroniserade mönster och rörelser.

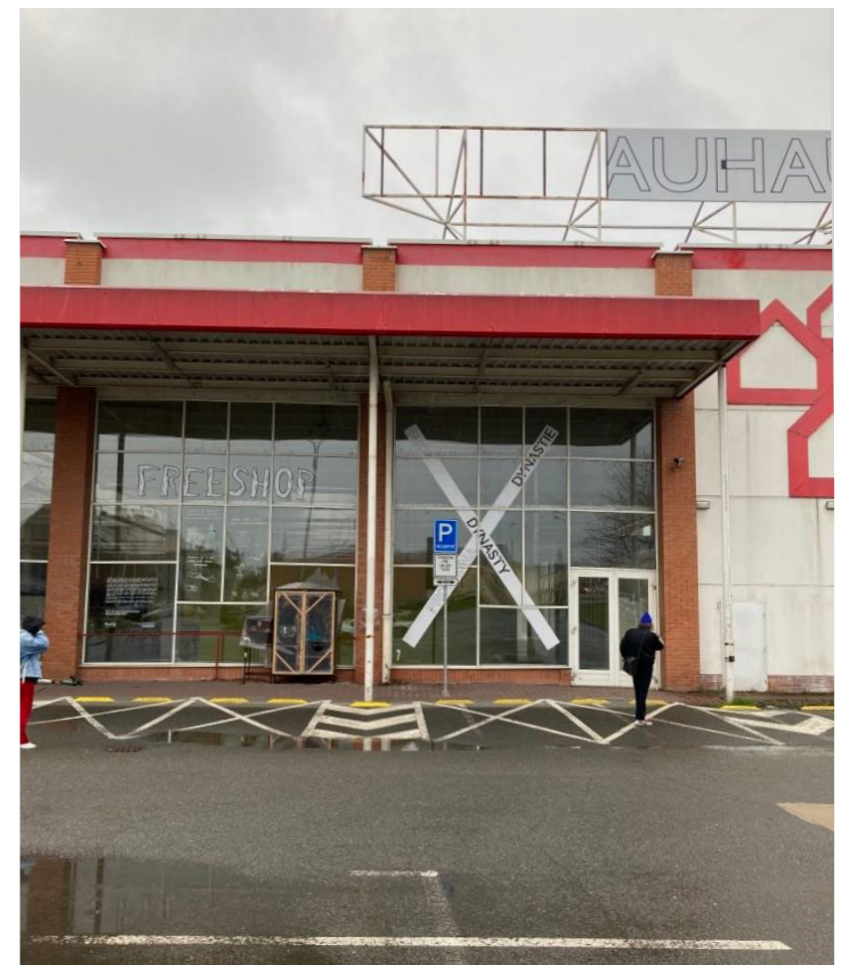
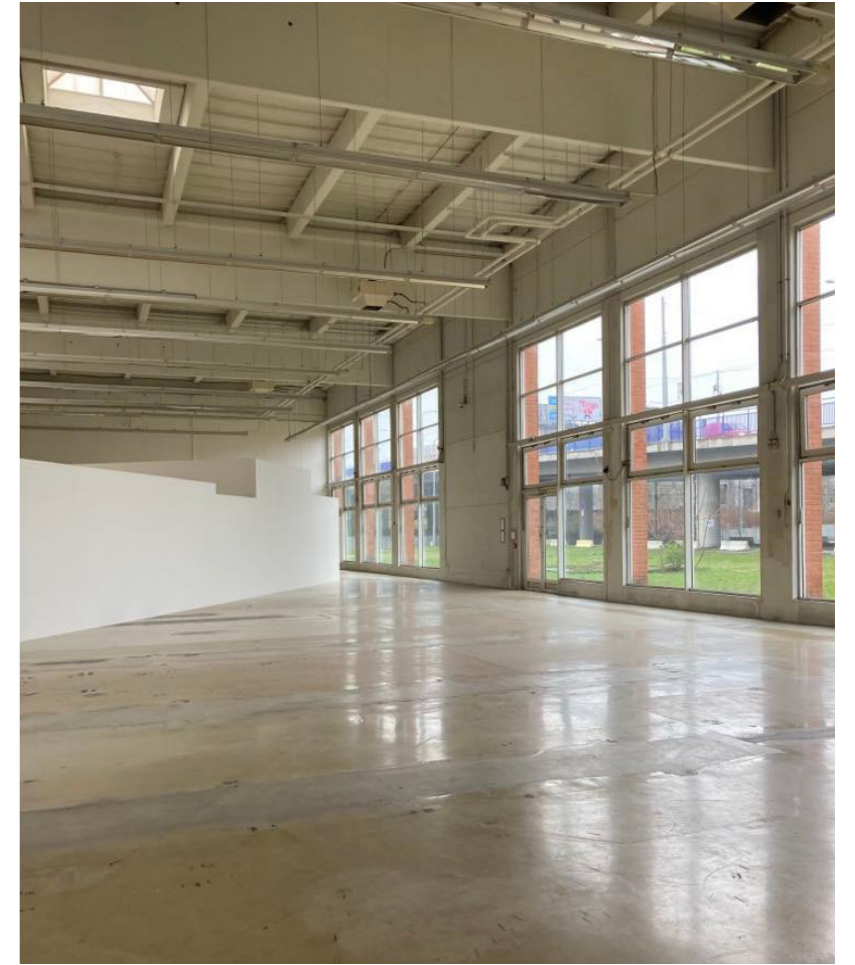

Under min termin reste jag även en helg till Děčín och Ústí nad Labem i norra Tjeckien. Děčín är främst känd för vattnet som rinner genom staden och som förut delade staden, var av den ena tillhörde Tyskland och den andra delen Tjeckoslovakien. Högst uppe på ett berg finns även ett slott från 1100 talet som under ombyggnation under 1700 och 1800 talet adderades en 300 meter lång korridor från staden till slottet. I Ústí nad Labem stannade jag för att titta på några byggnader av den tjeckiska arkitekten Josef Liška som under 50 och 60 talet ritade socialrealistiska hyreshus där han blandade klassisk lyxvillarkitektur med vanliga panelhus.

Slutligen så besökte jag den östliga staden Ostrava. Strax utanför staden finns en stadsdel som kallas Poruba som även denna byggdes med idéer från socialrealismen, stadsdelen var starkt inspirerad av franska Les Grands Ensembles. Ett annat intressant besök i Ostrava var konstgalleriet Plato som består av två byggnader. Den ena byggnaden är ett gammalt slakthus från 1800 talet som fram till 60 talet användes just som slakthus. Efter det har byggnaden använts som lager och garage, och under den tiden gjordes stora öppningar i byggnaden för att kunna få in maskiner. Det polska arkitektkontoret KWK Promes vann en arkitektutävling för ombyggnationen av byggnaden till ett konstgalleri 2017. Utöver en ny vinge i betong så skapade även arkitektkontoret ett antal roterande betongportar i de öppningar som gjorts i byggnaden när den användes som lager. Den andra delen som kallas Plato Bauhaus. Som namnet avslöjar är den här byggnaden ett gammal Bauhaus byggvaruhus som byggts om till konstgalleri.

Ett stort tack till Ernst Hawermans stipendiefond för möjligheten att genomföra dessa resor!

